

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

ІОВЧЕВА Аліна Михайлівна

УДК 321:316.346.2

**ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ В СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ
РЕСПУБЛІКИ СЕРБІЯ ТА УКРАЇНИ**

спеціальність 23.00.02 – політичні інститути та процеси

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата політичних наук

Одеса – 2013

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі політичних наук Чорноморського державного університету імені Петра Могили Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
КОЛІСНІЧЕНКО Анатолій Іванович
Чорноморський державний університет
імені Петра Могили,
професор кафедри політичних наук

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
НАУМКІНА Світлана Михайлівна
Державний заклад
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»,
завідувач кафедри політичних наук

кандидат політичних наук
ВОРЧАКОВА Ірина Євгенівна
Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського,
доцент кафедри політології

Захист відбудеться 20 грудня 2013 р. о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.02. в Національному університеті «Одеська юридична академія» за адресою: 65009 м. Одеса, вул. Піонерська, 2

Автореферат розісланий 20 листопада 2013 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

А.В.Пехник

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Сучасні тенденції розвитку світового політикуму актуалізують питання місця і ролі жінок у політичному процесі. Присутність жінок в парламентах та інших інституціях владних структур дає змогу говорити про представництво інтересів жіночої частини населення, що слугує основним принципом побудови демократичної форми правління. В умовах пропагування демократичних цінностей в більшості розвинених країнах світу, гендерний аспект в політичному контексті набуває важливого значення для повноцінного функціонування політичної системи України.

У практичному аспекті важливість та актуальність теми дослідження визначається:

- необхідністю удосконалення функціональної діяльності всіх інститутів політичної системи на демократичних засадах з врахуванням тенденцій розвитку світових процесів;
- важливістю запровадження антидискримінаційної політики у всіх сферах суспільно-політичного життя, зокрема що стосується жіночої частини населення;
- участь жінок в політичному середовищі постає як якісна альтернатива циркуляції політичної еліти та модернізації політичного процесу загалом. Дослідження доводять, що у сфері менеджменту, управління й лідерства жінки проявляють більшу здатність до командної роботи, самовдосконалення, сприйняття інновацій та орієнтації на результат.

Уданому контексті корисною для України є практика участі жінок в процесі прийняття політичних рішень в Республіці Сербія, яка є схожою з Україною за певними показниками (нові незалежні держави, у складі населення яких переважають слов'янські народності; більша частина населення України та Сербії мають православне віросповідання; подібні форми державного устрою: унії з наявністю автономних територій; обидві країни мають історичний соціалістичний досвід функціонування політичної системи та досвід суспільно-політичних трансформацій інституціональної структури; обидві країни своєю головною стратегічною метою визначають побудову демократичного європейського суспільства). Однак, разом з тим, сербська політична система є більш гендерно-врегульованою, ніж українська. Про це свідчить більший ніж в Україні відсоток жінок, які приймають участь у прийнятті політичних рішень, імплементація політики позитивних дій тощо. Виходячи з даного положення, корисним буде дослідити динаміку та політико-правову основу участі жінок у політичному процесі обох країн і виявити перешкоди, що заважають жінкам відігравати активну роль суб'єкта сучасної української політики. Дослідження особливостей реалізації гендерної рівності в політичних процесах Сербії та України надасть змогу виробити нові та удосконалити існуючі механізми забезпечення гендерно-збалансованого представництва в українському політичному середовищі, що, в свою чергу, сприятиме модернізації політичної системи України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Напрямок дослідження пов'язаний з науковою темою «Політичні, соціально-економічні і етнонаціональні процеси та внесок визначних громадсько-політичних діячів у їх

розвиток у південному регіоні України», що розробляється кафедрою політичних наук Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Державний реєстраційний номер 0103U008821. Дисертаційне дослідження виконано за індивідуальним планом відповідно до науково-дослідної теми «Гендерна рівність в сучасних політичних процесах Сербії та України», державний реєстраційний номер 0113U007289.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційної роботи є визначення основних напрямків та механізмів реалізації гендерної рівності в сучасних політичних процесах Республіки Сербії та України.

Для досягнення мети дослідження було зосереджено увагу на вирішенні таких задач:

- виявити ступінь наукової розробки та еволюцію концептуальних інтерпретацій основ гендерної рівності;
- структурувати джерельну базу та обґрунтувати концептуальні засади дослідження гендерної рівності в суспільно-політичних процесах;
- визначити методологічні основи дослідження;
- охарактеризувати категоріальний апарат гендерології;
- проаналізувати нормативно-правову базу забезпечення гендерної рівності в сучасних політичних процесах Республіки Сербія та України;
- дослідити політико-інституціональні основи реалізації гендерної рівності в українському та сербському політичних процесах;
- розкрити сутність аксіологічних детермінант забезпечення гендерної рівності в політичній практиці Республіки Сербії та України;
- виробити практичні рекомендації щодо напрямків подальшого удосконалення механізмів реалізації принципів гендерної рівності в українській політичній практиці.

Об'єктом дослідження є сучасні політичні процеси в країнах перехідного типу.

Предметом дослідження є визначена сербським та українським законодавством гендерна рівність у сучасних політичних процесах Республіки Сербія та України.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань використовувалися як загальнонаукові, так і спеціальні методи пізнання. В основу дисертації покладено політологічний аналіз, а одним з головних методів роботи обрано компаративний підхід, який дозволив виявити подібне та відмінне у стані та динаміці становлення та реалізації гендерної рівності в Республіці Сербії та Україні. При розкритті теми дисертаційного дослідження використовувалися методи структурного та функціонального аналізу, за допомогою яких здійснювалось вивчення характеру політичного процесу в сербській та українській політичних системах. Для здійснення комплексного дослідження використовувався також логічно-аналітичний метод, що дозволило викласти матеріал у чіткій послідовності та логічній завершеності. Використання великого за обсягом статистичного матеріалу зумовили необхідність використання кількісних методів дослідження. Оброблення та узагальнення багаточисельних фактів з суспільно-політичної дійсності Республіки Сербії та України здійснювалось за допомогою методу фактор-аналізу, що дозволило виявити особливості функціонування основних механізмів забезпечення

гендерного балансу в політичних процесах обох країн. Вивчення джерельної бази: міжнародно-правових актів і договорів, які регламентують питання гендерної рівності в суспільно-політичній сфері, та внутрішніх документів і законодавства Республіки Сербії та України відбувалося шляхом використання методу контент-аналізу. В дисертаційній роботі було використано також загальнонаукові методи пізнання, а саме: аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія тощо.

Наукова новизна одержаних результатів визначається системним політологічним дослідженням реалізації гендерної рівності в політичному процесі України, здійсненого на основі комплексного аналізу політичної практики Республіки Сербія. У дисертації:

вперше:

- проаналізовано становлення та подальша імплементація гендерної рівності в політичних процесах Республіки Сербії та України. Обґрунтовано положення про те, що даний процес був актуальною вимогою часу для обох країн;
- визначено основні механізми реалізації гендерної рівності в політичному процесі країни перехідного типу, яка знаходиться на шляху розбудови демократичної політичної системи, основними компонентами якої є підвищення рівня гендерної складової політичної культури суспільства (зокрема, трансформація гендерних стереотипів); підвищення мотивації жінок щодо активізації участі в суспільно-політичних процесах; гендерно-збалансована соціальна політика держави; розробка та реалізація гендерно-врегульованого законодавства (поміркована та зважена імплементація політики позитивних дій);
- охарактеризовано роль реалізації гендерного підходу в системі освіти у процесі становлення гендерно-збалансованої політичної системи. Визначено, що задля підвищення мотивації жінок бути політично-активними членами суспільства, необхідна комплексна та координована освітньо-пропагандистська робота неурядових громадських організацій та органів державної влади.

удосконалено:

- зміст понять «гендер», «гендерна рівність», «гендерні стереотипи» шляхом співставлення близьких політологічних термінів і понять;
- типологію основних компонентів реалізації гендерної рівності в сучасних політичних процесах країн перехідного типу, зокрема в Україні та Республіці Сербії.

дістало подальшого розвитку:

- дослідження питань гендерних трансформацій постсоціалістичних суспільств, на прикладі Республіки Сербія та України;
- систематизація сербського та українського досвіду реалізації гендерної рівності в політичному середовищі.

Практичне значення одержаних результатів. Основні результати дисертації можуть бути використані науковцями і науково-педагогічними працівниками в навчальному процесі при розробці та викладанні курсів і спецкурсів, зокрема, таких як «Новітня політологія», «Гендерні аспекти політики», «Гендерні студії», «Жінки і політика». Дані напрацювання також будуть актуальними при написанні підручників, навчально-методичних програм для підготовки політологів і фахівців споріднених спеціальностей.

Матеріали дисертаційної роботи можуть бути використані аналітичними групами, політологами-практиками під час розробки та вибору стратегій щодо удосконалення механізмів реалізації гендерної рівності в політичній системі України.

Положення дисертаційної роботи можуть втілюватися у діяльності громадських жіночих організацій, центрів політичної та громадянської освіти для інформування населення стосовно освітніх цінностей і наукових здобутків європейської спільноти.

Особистий внесок здобувача полягає в самостійній постановці проблеми та вирішенні всього комплексу задач дослідження, що забезпечують досягнення мети в межах здійснення нових розробок у галузі політичних наук. Положення, висновки і рекомендації, запропоновані у дисертаційному дослідженні, є особистим здобутком. З наукових праць, що опубліковані у співавторстві, в дисертації використані тільки ті положення, що є результатом особистих напрацювань. Особистий внесок у спільних опублікованих роботах складає 70% загального обсягу, які полягають у виявленні основних гендерних стереотипів, що панують в сербському і українському суспільствах щодо участі жінок в політичних процесах та їх характеристика.

Апробація результатів дисертації. Основні висновки роботи висвітлювалися у доповідях на Міжнародній конференції молодих вчених «Гуманітарні та соціальні науки» (м. Львів, 2010); Першому національному конвенті українського відділення Міжнародної асоціації студентів політичних наук (м. Одеса, 2011); семінарі «Громадянське суспільство: Новий вимір» (м. Миколаїв, 2011); Міжнародній науково-практичній конференції «Гендерна мапа Центрально-Східної Європи» (м. Суми, 2011); Міжнародній науково-практичній конференції «Ольвійський форум: Стратегії України в геополітичному просторі» (м. Ялта, 2010;2013); щорічних науково-методичних конференціях «Могилянські читання» (м. Миколаїв, 2009, 2010, 2011, 2012); Міжнародній конференції «Reconciliation of Work, Personal and Private Life» (Республіка Сербія, м. Белград, 2012) Міжнародній науково-практичній конференції «Фундаментальні та прикладні науки сьогодні» (Російська Федерація, м. Москва, 2013).

Результати дослідження також проходили апробацію під час організації круглого столу «Сучасна ідеологія гендерної рівності» (м. Миколаїв, 2012); проведення конкурсу «Гендерна асиметрія в українській мові» (м. Миколаїв, 2012); участі в міжнародних стажуваннях та навчальних програмах: Robert Shuman Institute «Gender in Politics» (Угорщина, м. Будапешт, 2010, 2011); Human Rights Umbrella (Україна-Швеція, 2010); Humanity in Action «Human rights» (Республіка Польща, Федеративна Республіка Німеччина, 2011); Seminars Simulations Consulting Europe «Eastern Partnership» (Україна-Федеративна Республіка Німеччина, 2013).

Дисертація обговорювалася на міжкафедральному семінарі факультету політичних наук Чорноморського державного університету ім. П. Могили.

Публікації. Основні положення дисертації викладено у десяти публікаціях, зокрема в шести публікаціях у фахових виданнях з політичних наук. Також, окремі важливі для роботи концептуальні положення викладались автором під час участі в конференціях і були видані у вигляді тез матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура дисертації. Робота складається з переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел, (384 найменування, з яких 155– сербською та англійською мовами) та додатків. Повний обсяг дисертації становить 237сторінок, з яких 192– основний текст.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено об'єкт,предмет,мету і завдання дослідження, вказано наукову новизну одержаних результатів, подано відомості про апробацію та перелік публікацій автора.

Перший розділ «Концептуальні засади дослідження гендерної рівності в суспільно-політичних процесах» – присвячено розкриттю стану наукової розробки проблеми, аналізу джерельної бази, обґрунтуванню концептуальних засад дослідження гендерної рівності.

У підрозділі 1.1. *«Еволюція концептуальних інтерпретацій основ гендерної рівності»*проаналізовано широке коло джерел українською, англійською та сербською мовами, які складають науково-теоретичний базис основ гендерної рівності. Виходячи з теми та предмету дослідження, в межах даної роботи першочергова увага звертається на теоретичні розробки західних вчених, де актуалізуються та переосмислюються теорії та концепції гендеру в політичному контексті. Серед них можна відзначити праці таких авторів, як С. Бем, Дж.Скотт, Д. Зіммерман, Р. Столлер, Т. Бендас, К. Рензетті, І.Фріз, Б. Гутек, М. Девідсон, М. Лі, Е. Хендлі та інші.

Варто зазначити, що українські науковці вже тривалий час розробляють гендерну проблематику. Певна увага звертається ними й на реалізацію гендерної рівності в політичному середовищі. Серед таких дослідників можна виокремити:В.Тертичко,В. Фесенко, С.Павличко,В. Ярошенко, Л.Смоляр, М. Богачевську-Хом'як, О.Цуницьку, Л. Кобелянську, Л. Кормич, І.Ворчакову,І. Грабовську, І.Жеребкіну, Т.Мельник, О.Ярош, С. Наумкіну, А. Колісніченко тощо.

Що стосується сербських вчених, то вони частіше за все у своїх наукових працях актуалізують питання гендерної рівності в контексті постсоціалістичних перетворень та становлення нового демократичного суспільства. Окремі аспекти даної проблематики висвітлюють в своїх наукових працях такі вчені, як М. Докмановіч, Л.Додревіч, Н. Петрушіч, Д. Степанович-Захарієвські, Г. Дорич, Ж. Требешанін, М.Благоєвич, А. Букович, С.Балон, Л. Чичкарін, Р. Дрезгіч, Д.Зарков та інші.

У підрозділі 1.2. *«Джерельна база дослідження гендерної рівності в суспільно-політичному житті»* визначено основні групи джерел, дослідження яких стало корисним при розкритті предмету дослідження. Аналіз джерел відбувався шляхом поділу їх на сім змістовних груп: міжнародні документи які регламентують процес запровадження гендерної рівності в суспільстві; внутрішні законодавчі акти Республіки Сербії та України; статутні та програмні документи українських та сербських політичних партій; матеріали конференцій та круглих столів з гендерної проблематики; результати соціологічних досліджень; методичні матеріали аналітичних центрів та експертних груп; джерела, отримані за допомогою мережі

Інтернет (офіційні сайти державних структур) та інші.

У висновках до першого розділу зазначено, що наразі існує велика кількість науково-теоретичних напрацювань та ґрунтовна джерельна база дослідження концептів гендерної рівності в політичних середовищах Республіки Сербія та України, які визначають специфіку реалізації гендерної рівності в сучасних політичних процесах обох країн.

У другому розділі **«Теоретико-методологічні основи дослідження гендерної рівності в сучасних політичних процесах Республіки Сербія та України»** охарактеризовано науково-теоретичні та методологічні аспекти аналізу гендерної рівності в політичному середовищі та проаналізовано основні поняття гендерної рівності з метою визначення концептуальних засад дослідження.

У підрозділі 2.1. *«Методологія дослідження гендерної рівності в політичному контексті»* викладено фундаментальні засади та вихідні позиції, що були використані при вирішенні поставлених задач і досягненні визначеної мети дослідження. Здійснюється обґрунтування вибору країн для дослідження та принципи побудови структури дисертаційної роботи.

Визначено всю сукупність принципів, методів та підходів, які стали корисним при розкритті предмету дослідження. Зокрема, звертається увага, на те, що методологічну основу дослідження склали компаративний, системний та комплексний підходи, використання яких дозволило послідовно та повно розкрити питання реалізації гендерної рівності сучасних політичних системах Республіки Сербії та України.

Підрозділ 2.2. *«Категоріальний апарат гендерної рівності»* – присвячений операціоналізації основних понять та категорій дисертаційного дослідження, які були поділені на два блоки категорій: загальнонаукові категорії, що належать до загальної теорії гендеру та терміни і категорії, які пов'язані з гендерними трансформаціями в суспільно-політичному середовищі. Наголошується на тому, що незважаючи на різноманітне тлумачення у зарубіжній та вітчизняній науці поняття «гендер», в дисертаційному дослідженні даний термін використовується винятково в розумінні соціально-культурного конструкту, що базується на біологічних особливостях особистості та визначає його соціальну роль. Разом з тим, виходячи з основних законодавчих актів, які регламентують питання гендерної рівності в українському та сербському політикумі, поняття «гендерна рівність» в політичному середовищі розглядається як надання рівних прав та можливостей чоловікам і жінкам щодо участі в суспільно-політичному середовищі; рівний допуск представників обох статей до процесу прийняття рішень; рівномірне представництво обох статей у політико-інституціональній системі держави тощо. Водночас, слід зауважити, що проблеми гендерної рівності у її специфічному прояві (рівність прав сексуальних меншин і тд.) не є предметом даного дисертаційного дослідження, проте, може бути темою окремого наукового аналізу.

Дається характеристика політичних процесів у Республіці Сербії і Україні, досліджується їх особливості та схожість, специфіка функціонування.

У висновках до другого розділу визначено, що застосовуючи визначені в даному розділі принципи й методи наукового дослідження та оперуючи окресленим понятійно-категоріальним апаратом, матеріал викладається у послідовній і логічно

завершеній формі для найбільш повного відображення політичних процесів, що визначають характер гендерних трансформацій політичних систем Республіки Сербії та України.

Третій розділ «Політико-правові аспекти реалізації гендерної рівності в політичних системах Сербії та України» – присвячено дослідженню політико-інституціональних та правових основ гендерної рівності в українському та сербському політичному середовищі.

У підрозділі 3.1. *«Нормативно-правова база забезпечення гендерної рівності»* проаналізовано ряд міжнародних документів, на яких базується сербське та українське гендерне національне законодавство. Аналіз національних законодавств Республіки Сербії та України щодо забезпечення гендерної рівності в політичному середовищі відбувався шляхом їх поділу на три законодавчо-нормативні групи: національне законодавство щодо забезпечення гендерної рівності в політичній системі; законодавство щодо політичних партій; виборче законодавство. Дослідивши весь комплекс нормативно-правових документів, які входять у дані групи, можна дійти висновку, що сербське законодавство є більш гендерно-регламентованим та дотичним до практичної дійсності, аніж його український аналог. Підтвердженням цього є законодавче закріплення системи квотування у партійних виборчих списках, застосування плану дій щодо досягнення гендерного паритету в структурах політичних партій тощо. Натомість, українське законодавство хоча і передбачає у разі необхідності можливість застосування політики позитивних дій, проте, дане положення має переважно рекомендаційний характер без конкретизації основних процедурних компонентів. Потрібно зауважити, що практично у всіх розглянутих українських законодавчих актах відсутні положення, які чітко окреслюють функціональні механізми впровадження та регулювання основ гендерно-збалансованої участі жінок в політичному процесі.

У підрозділі 3.2. *«Політико-інституціональний вимір гендерної рівності»* розкривається зміст політико-інституціональної основи забезпечення гендерної рівності в сучасних політичних процесах Республіки Сербії та України. Звертається увага на різницю реалізації гендерного підходу в сербській та українській практиці за умови схожого історичного досвіду постсоціалістичних трансформацій. Аналіз специфіки механізмів реалізації гендерної рівності в політичній практиці України і Сербії, здійснюється шляхом порівняння участі жінок в діяльності основних політико-інституціональних сегментів обох країн: участь жінок в діяльності законодавчих та виконавчих органах влади; політико-інституціональні механізми забезпечення гендерної рівності; представництво жінок в політичних партіях; діяльність жіночих громадських організацій.

Порівняння участі жінок в діяльності законодавчих та виконавчих органах влади Сербії та України за роки незалежності дало змогу зробити висновки щодо більш позитивної сербської практики в даній галузі, ніж в Україні. Так, за останні 12 років кількість жінок в Національній Асамблеї зросла більше ніж вдвічі та складає 32,8%. Іншим прикладом позитивної гендерної динаміки сербської політичної системи є присутність жінок у складі кожного Уряду Республіки Сербія, який був сформований за роки незалежності. В українській практиці досвід участі жінок в

процесі прийняття політичних рішень є переважно малочисельним та фрагментарним.

Дослідження участі жінок в діяльності політичних партій Сербії та України, які представлені у Національній Асамблеї Республіки Сербії та Верховній Раді України, показали, що на сучасному етапі частка жінок в сербських впливових політичних силах складає від 30% до 40%, в той час як в Україні частка жінок, які входять до складу великих парламентських фракцій Верховної Ради України VII скликання – від 5,5% до 20%.

Корисним є досвід функціонування в сербських політичних партіях жіночих структурних підрозділів. Подібний досвід існування жіночих структур в українських політичних партіях – відсутній. Натомість, в політичній дійсності України є досвід діяльності винятково жіночих політичних партій. Однак, українські жіночі політичні утворення не є впливовими суб'єктами української політики.

Дослідження жіночого негромадського сектора в Україні та Сербії показало, що при всій множинності громадських організацій в Україні, небагато з них можуть налагоджувати прямий діалог з владою та організувати системну взаємодію між собою, уникаючи дублювання функцій. Натомість, кількість жіночих громадських організацій в Сербії складає близько 30. Це дозволяє діяти відповідно до розподілу сфер діяльності та консолідації зусиль у разі необхідності реалізації спільних завдань та проектів, зокрема гендерного характеру.

У висновках до третього розділу зазначається, що законодавче закріплення гендерної рівності та представництво жінок в суспільно-політичному середовищі обох країн має нерівний та мінливий характер. Однак, статистичні дані доводять, що процес реалізації гендерної рівності в сербській політичній практиці, на відміну від української, має однозначну позитивно-якісну динаміку, що дозволяє використовувати досвід Сербії при розробці практичних рекомендацій у даній галузі для України.

Четвертий розділ «Аксіологічні детермінанти забезпечення гендерної рівності в політичній практиці Сербії та України» присвячений висвітленню основних аспектів ціннісно-мотиваційного характеру в процесі становлення гендерної рівності в політичних процесах Республіки Сербії та України.

У підрозділі 4.1. «Гендерна політична культура: характеристики та процес трансформування гендерних стереотипів» було визначено, що законодавче закріплення гендерної рівності є необхідним, але недостатнім для досягнення паритетної демократії в суспільстві. Становлення гендерної рівності в політичних процесах знаходиться в прямій залежності від політико-культурних норм, які панують в суспільстві. Виходячи з цього, вважається необхідним визначення відповідної гендерної складової політичної культури, яка характеризується побудовою спеціальної системи політичних поглядів та відносин на основі гендерних уявлень та переконань. Особливої уваги в даному контексті заслуговує питання гендерних стереотипів. В ході дослідження було виявлено, що не зважаючи на те, що існують певні незначні відмінності транслювання гендерних стереотипів у кожній з країн, найбільш розповсюджені гендерні стереотипи щодо політичної діяльності чоловіків та жінок в сербському та українському суспільстві є типовими. Найбільш розповсюдженими серед них є: жінки морально і психологічно не готові

брати участь у політиці; політики-чоловіки абсолютно повноцінно можуть представляти інтереси жінок; жінки-політики гірше за чоловіків вирішують питання пошуку джерел фінансування; під час участі в політичних процесах жінки втрачають свій жіночий образ; жінки, на відміну від чоловіків, мають схильність до гіперемоційності, що заважає їм компетентно приймати політичні рішення тощо.

Однак, аналіз гендерних стереотипів виявив, що жодний з них не базується на реальній дійсності й залежить винятково від усталеного бачення ролі чоловіка та жінки у суспільстві.

У підрозділі 4.2. *«Шляхи вдосконалення механізмів реалізації гендерної рівності в українській політичній практиці»* зазначено, що важливим компонентом в процесі трансформування гендерних стереотипів та мотивування жінок брати активну участь в суспільно-політичних процесах є освітня система. Всю систему освітніх заходів, які спрямовані на укріплення гендерних цінностей в сербському та українському суспільствах, доцільно поділити на: систему гендерної освіти в учбових закладах середньої й вищої школи та освітню мережу, спрямовану на підвищення рівня політико-правових знань жінок.

Система гендерної освіти сприяє активній трансформації гендерних стереотипів шляхом запровадження гендерного підходу в навчальну програму початкової, середньої та вищої школи.

Другою складовою системи освіти гендерного спрямування є комплекс освітніх заходів, які спрямовані на підвищення рівня політико-правових знань жінок, їх компетентності в політичній сфері та мотивації бути політично-активними. Здобуття політичних знань жінками відбувається у двох площинах: загальна система вищої освіти та спеціальні політико-освітні заходи для жінок. Потрібно зазначити, що реалізація подібних заходів має здійснюватися жіночими організаціями за підтримки держави.

У висновках до четвертого розділу визначається принциповість ціннісно-мотиваційних детермінант реалізації гендерної рівності в сучасних політичних процесах, зокрема Сербії та України. В даному контексті актуалізується питання освітніх та інформаційно-пропагандистських заходів гендерного спрямування.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено ґрунтовний політологічний аналіз реалізації гендерної рівності в сучасних політичних процесах Республіки Сербія та України. Здійснене дослідження дозволяє відповідно до поставленої мети та завдань сформулювати наступні висновки та рекомендації:

1. Аналіз стану наукової розробки проблеми у працях і документах засвідчив, що наукові дослідження досить широко охоплюють окремі проблеми становлення та функціонування гендерної рівності в українському та сербському політичних середовищах. Разом з тим, на даний момент, не існує комплексної наукової праці, яка б досліджувала реалізацію гендерної рівності в сучасному політичному процесі України з урахуванням досвіду імплементації принципів гендерної рівності в політичній практиці Республіки Сербії. Це дало підстави для проведення даного

політологічного дослідження гендерної рівності в сучасних політичних процесах Республіки Сербія та України.

2. Стурктуровано ґрунтовний комплекс джерел на сім змістовних груп, які відображають основні напрямки формування та реалізації гендерної рівності в політичних системах Сербії та України; дозволяють відслідкувати закономірності та перспективи гендерних трансформацій в сербському та українському суспільствах; виявити слабкі сторони та проблеми, з якими зіштовхуються обидві країни в процесі становлення гендерного паритету в політичних системах.

3. До пріоритетних теоретико-методологічних основ в сфері вивчення природи гендерної рівності належать системний, компаративний та комплексний підходи, кожен із яких вміщує специфічний інструментарій, необхідний для осмислення феномену гендерної рівності в контексті сучасних політичних процесів Республіки Сербія та України. Системний підхід дозволяє вивчити зміст проблематики дослідження, як в цілому, так і на окремих рівнях. Використання компаративного підходу дозволило здійснити аналіз динаміки гендерних трансформацій в сучасних політичних системах Республіки Сербії та України, виявити їх спільні та відмінні риси. Комплексний підхід дозволив поєднати різні засоби дослідження, не порушуючи принципів об'єктивного пізнання та тенденцій політичного розвитку.

4. Уточнено понятійний апарат предмету дослідження. Спираючись на загальнофілософські методи, передусім логічно-аналітичний, категоріальний апарат розглядається за двома проблемними блоками: загальнонаукові категорії, що належать до загальної теорії гендеру та терміни й категорії, що пов'язані з окремими видами гендерних трансформацій. Категорія гендерної рівності досліджується в контексті визначеному сербським та українським законодавством як рівний правовий статус жінок і чоловіків, та рівні можливості для його реалізації у всіх сферах державного і приватного сектора, відповідно до ратифікованих міжнародних договорів.

5. Основою дослідження нормативно-правової бази з питань реалізації гендерної рівності в сучасних політичних процесах Республіки Сербії та України стала низка міжнародних нормативно-правових документів гендерного спрямування.

Нормативно-правові основи реалізації гендерної рівності в політичному середовищі в Республіці Сербії та Україні були проаналізовані за допомогою поділу на: національне законодавство щодо забезпечення гендерної рівності в політичній системі; законодавство щодо політичних партій; виборче законодавство.

Сербське гендерне національне законодавство якісно відрізняється від українського тим, що в ньому здійснюється комплексний опис практичних механізмів реалізації гендерної рівності в суспільно-політичній сфері та закріплено гендерне 30% квотування при формуванні партійних виборчих списків. Натомість, українське виборче законодавство взагалі не регламентує виборчий процес відповідно до принципів гендерної рівності.

6. Досліджуючи політико-інституціональні основи реалізації гендерної рівності було визначено, що з початку 90-х рр. XX століття в політичних середовищах Республіки Сербія та України почали відбуватися трансформаційні процеси, які в майбутньому сформуvalи нові політичні системи. Потрібно зазначити, що

актуалізація гендерних питань в новоутворених молодих демократіях була більш ефективною в Сербії. Про це свідчить рівномірна позитивна динаміка у сербській політичній практиці, що виявляється у більшому ніж в Україні відсотку політично-активних жінок в законодавчих та виконавчих органах влади, функціонуванні системи гендерного квотування при формуванні партійних виборчих списків, існуванні жіночих осередків більшості впливових політичних партій тощо. В той же час, в незалежній Україні спостерігалися незначні підйоми та спади жіночого представництва в політико-владних структурах.

7. В ході дисертаційного дослідження було розкрито сутність аксіологічних детермінант забезпечення гендерної рівності в політичній практиці Республіки Сербії та України.

В дисертаційній роботі акцентується увага на тому, що запровадження гендерної рівності в політичній сфері включає в себе: підвищення рівня гендерної політичної культури суспільства, зокрема трансформація гендерних стереотипів щодо розподілу гендерних ролей в суспільно-політичному середовищі; підвищення мотивації жінок брати активну участь в суспільно-політичних процесах; гендерно-врегульована політика держави; розробка та реалізація гендерно-збалансованого законодавства, зокрема імплементація політики позитивних дій.

Важливою умовою успішної реалізації всіх перерахованих заходів є освітня гендерна діяльність, яку доцільно поділити на: реалізацію гендерного підходу в систему освіти середньої та вищої школи, й інформаційно-просвітницьку діяльність, спрямовану на підвищення рівня політико-правових знань жінок та їх компетентності в політичній сфері.

8. Відповідно до предмету дослідження та сербського досвіду реалізації гендерної рівності в політичному процесі, були розроблені наступні практичні рекомендації щодо напрямків подальшого удосконалення механізмів забезпечення гендерної рівності в українській політичній практиці. Зокрема, запропоновано:

- Органам державної влади, які опікуються питаннями гендерної рівності, проводити національну гендерну політику щодо підвищення гендерної чутливості української суспільної свідомості. Використовувати з цією метою такі потужні механізми, як освіта, культура, засоби масової інформації. Організовувати систематичні соціологічні дослідження щодо представленості жінок в органах законодавчої та виконавчої влади.
- Внесення змін до ЗУ «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» та у виборче законодавство України. Включити положення щодо заохочення політичної активності та участі жінок в діяльності всіх органів державної влади на всіх рівнях.
- Ухвалити «План дій щодо реалізації гендерної рівності в українському суспільстві до 2020 року». Окреслити конкретні напрями діяльності в цій сфері, строки виконання та індекси перевірки.
- Запровадження планів дій політичних партій та громадських організацій щодо реалізації гендерного паритету в своїх структурах та контроль за їх дотриманням. Заохочення політичних партій керуватися принципами гендерної рівності у своїй діяльності шляхом державних фінансових дотацій.

- Налагодження механізмів взаємодії органів державної влади та жіночих організацій в контексті реалізації гендерної рівності в суспільно-політичному середовищі України шляхом проведення ряду конференцій, експертних засідань, круглих столів, дискусій тощо.
- Формування позитивного ставлення до рівного представництва чоловіків і жінок в органах державної влади і управління. Запуск масштабної інформаційно-просвітницької кампанії в ЗМІ з метою формування в суспільстві позитивного образу жінки-лідера як повноправного й активного учасника суспільно-політичних процесів (випуск відео сюжетів мотиваційного характеру, публікація статей, широке висвітлення результатів соціологічних досліджень тощо).
- Реалізація політичними партіями, громадськими організаціями та державними органами влади ряду інформаційно-пропагандистських заходів (тренінги, семінари тощо), які будуть мати на меті підвищення мотивації жінок брати активну участь у суспільно-політичному житті суспільства.
- Включити гендерні концепції та гендерний підхід до державного стандарту базової педагогіко-психологічної підготовки педагогів усіх типів освітніх установ. Організувати тренінги з гендерних питань для вихователів, вчителів та викладачів, з метою підвищення рівня гендерної культури педагогів.
- Запровадити нові та модифікувати існуючі навчальні курси для студентів вищих учбових закладів, заснованих на принципах гендерних досліджень та гендерної рівності у всіх сферах суспільного життя на всіх факультетах без винятку.

Список опублікованих праць за темою дисертації:

1. Іовчева А. М. Гендерна рівність в політиці : теорія та практика / А. М. Іовчева // Наукові праці : Науково-методичний журнал. – Політичні науки. – Том №122. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. П.Могили. – 2009. – С. 88-92.
2. Іовчева А. М. Гендерні трансформації в українській політиці : сучасні тенденції та перспективи розвитку / А. М. Іовчева // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Політичні науки. – Том №118. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. П.Могили – 2010. – С. 119-122.
3. Іовчева А. М. Законодавче закріплення гендерної рівності в сучасних політичних системах Республіки Сербія та України / А. М. Іовчева // Грані. – Дніпропетровськ. : Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, 2012. - №10 (90). – С.110-114.
4. Іовчева А. М. Роль освіти в процесі становлення гендерно-збалансованої політичної системи в Республіці Сербії та Україні /А. М. Іовчева //Сучасна українська політика. – К. : Вид-во «Центр соціальних комунікацій», 2012. – Вип. 27. – С. 235-243.
5. Колісніченко А. І., Іовчева А. М. Гендерні стереотипи в українській політиці / А. І. Колісніченко, А. М. Іовчева // Політологічний вісник. – К. : "Інтас", 2012. – Вип. 62. – С. 230-238.

6. Iovcheva A. Gender quotes in the political systems of the countries in transition such as Republic of Serbia and Ukraine / A. Iovcheva // Science and Education a New Dimension // Humanities and Social Science. – Budapest, 2013. – Vol. 6. – P. 78-81.
7. Іовчева А. М. Специфіка гендерного збалансування в українській політиці / А.М. Іовчева // Гуманітарні та соціальні науки : Матеріали II Міжнародної конференції молодих вчених НСР, 15-18 листопада 2010 р., м. Львів / ред. кол. : М. Бучин, В. Войцеховська. – Львів : НУ «Львівська політехніка», 2010. – С. 140-141.
8. Іовчева А. М. Мотиваційна складова процесу забезпечення гендерної рівності в українській політиці / А. М. Іовчева // Збірка тез Першого національного конвенту українського відділення Міжнародної асоціації студентів політичної науки, 24-25 березня 2011 р., м. Одеса / за авт. ред. – Одеса : Фенікс, 2011. – С. 50-53
9. Іовчева А. М. Репрезентація гендерної рівності в сучасній політичній системі Сербської Республіки / А. М. Іовчева // Гендерна мапа Центрально-Східної Європи : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 21-22 квітня 2011 р., м. Суми / ред. кол. : Н.Д. Світайло, В.П. Павленко. – Суми : СумДУ, 2011. – С. 32-35.
10. Іовчева А.М. Гендерная составляющая политической культуры / А.М.Иовчева // Фундаментальные и прикладные науки сегодня :материалы международной научно-практической конференции, 25-26 июля 2013 г., Москва – Вып. 2. – С. 90-94.

АНОТАЦІЯ

Іовчева А.М. Гендерна рівність в сучасних політичних процесах Республіки Сербія та України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. Національний університет «Одеська юридична академія». - Одеса, 2013.

У дисертації, з урахуванням особливостей державотворчих політичних процесів в Республіці Сербія та Україні та на основі аналізу джерельної бази й наукових напрацювань зарубіжних, сербських та українських дослідників, викладено результати комплексного політологічного дослідження особливостей забезпечення гендерної рівності в сучасних політичних процесах Республіки Сербія та України.

У межах дисертаційної роботи, шляхом дослідження особливостей становлення та подальшої реалізації гендерної рівності в сучасних політичних процесах Республіки Сербії та України, було встановлено, що гендерно-збалансоване політичне середовище є важливою складовою процесу стабілізації економічної та політичної ситуації, рівномірного представництва інтересів чоловіків і жінок та укріплення демократичних цінностей в суспільстві. Результати дослідження виявили, що реалізація гендерної рівності в сербському політикумі відбувається більш послідовно та якісно, ніж в українському. Саме тому, наголошується, що досвід Республіки

Сербія у встановленні гендерного паритету в політичній сфері може стати корисним при розбудові гендерно-збалансованої політичної системи України.

Ключові слова: гендер, гендерна рівність, гендерне законодавство, позитивні дії, гендерна складова політичної культура, гендерний стереотип, гендерна політична освіта.

АННОТАЦИЯ

Иовчева А.М. Гендерное равенство в современных политических процессах Республики Сербии и Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. Национальный университет «Одесская юридическая академия». - Одесса, 2013.

В диссертации, с учетом особенностей процессов государственного строительства Республики Сербии и Украины, трансформаций в сербской и украинской общественно-политической среде, на основе анализа научных работ зарубежных, сербских и украинских исследователей, изложены результаты комплексного политологического исследования особенностей обеспечения гендерного равенства в современных политических процессах Республики Сербия и Украина в период с конца 80-х гг. до нач. XXI века.

В рамках диссертационной работы путем исследования особенностей становления и дальнейшей реализации гендерного равенства в современных политических процессах Республики Сербии и Украины, было установлено, что гендерно-сбалансированная политическая среда является важной составляющей процесса стабилизации экономической и политической ситуации, укрепления демократических ценностей в обществе, равномерного представительства интересов мужчин и женщин, эффективной реализации внешней евроинтеграционной политики для обоих государств. Результаты исследования показали, что реализация гендерного равенства в сербском политикуме происходит более последовательно и качественно, чем в украинском. Об этом свидетельствует больший процент женщин, принимающих участие в принятии политических решений на всех уровнях, имплементация политики позитивных действий в политической практике, качественная и слаженная система взаимодействия женских организаций в сфере реализации совместных проектов, регламентация деятельности политических партий согласно принципов равноправного представительства в политической среде мужчин и женщин, проведение масштабных информационных кампаний, направленных на актуализацию вопросов равного статуса и возможностей женщины в обществе и т.п. Именно поэтому, подчеркивается, что изучения опыта становления гендерного паритета в политической сфере Республики Сербии может стать полезным при разработке эффективных механизмов становления гендерно-сбалансированной политической системы в Украине.

На основе анализа реализации гендерного равенства в современных политических процессах Республики Сербии и Украины, автором было: проведено комплексное исследование реализации гендерного равенства в политических процессах Республики Сербии и Украины; определены основные механизмы реализации

гендерного равенства в политической среде стран переходного типа, которые находятся на пути становления/развития демократической политической системы (на примере Сербии и Украины); проанализирована аксиологическая детерминанта становления гендерно-симметричной политической системы общества; охарактеризована и обоснована роль имплементации гендерного подхода в систему образования в процессе становления гендерно-сбалансированной политической системы; обобщено сербский и украинский опыт реализации гендерного равенства в политической среде; охарактеризовано основные компоненты процесса реализации гендерного равенства в современных политических системах переходного типа, в частности в Украине и Республике Сербии; разработано практические рекомендации для эффективной имплементации основ гендерно-сбалансированной политической системы в политическую практику стран переходного типа, на примере Украины.

Результаты проведенного исследования обеспечивают возможность дальнейшего изучения данной проблемы, как в целом, так и отдельных ее аспектов. Материалы диссертации могут быть использованы учеными и научно-педагогическими работниками при разработке и преподавании курсов и спецкурсов на факультетах общественно-политических наук. Данные наработки будут актуальны при написании учебников, учебно-методических программ для подготовки студентов как по политическим наукам, так и по другим специальностям. Кроме того, тематика диссертации является актуальной и перспективной для организации круглых столов, семинаров и конференций всеукраинского и международного масштабов. Отдельные положения работы могут воплощаться в деятельности государственных органов власти на всех уровнях, неправительственных общественных организаций, центров политического и гражданского образования для информирования широкой общественности относительно гендерно-сбалансированной политической системы общества и повышения уровня мотивации женщин быть активными субъектами процесса принятия политических решений на всех уровнях.

Ключевые слова: гендер, гендерное равенство, гендерное законодательство, позитивные действия, гендерная составляющая политической культуры, гендерный стереотип, гендерное политическое образование.

SUMMARY

Iovcheva A.M. Gender equality in modern political processes of Ukraine and Republic of Serbia. – Manuscript.

Thesis for obtaining a scientific degree of Candidate in Political Sciences in specialty 23.00.02 – political institutions, processes and technologies. National University "Odesa Law Academy". – Odesa, 2013.

The thesis is devoted to the research of the gender equality in modern political processes of Ukraine and Republic of Serbia. The author puts main emphasis on the definition and identification of prospects and opportunities for practical implementation of gender equality in modern political processes of Serbia and Ukraine.

This study is based on the achievements of analyze of the sources, Ukrainian, Serbian and foreign researchers' scientific works dedicated to gender equality in the socio-political environment and its conceptions.

The author defined that gender-balanced political environment is an important component to stabilize the economic and political situation, the strengthening of democratic values in society, equal representation of men and women of European integration and effective foreign policy for the both states. The study is founded that the implementation of gender equality in Serbian politics is more consistently and efficiently than in Ukrainian. It is noted that the experience of the Republic of Serbia to establish gender parity in politics may be useful in the development of gender-balanced political system in Ukraine

Keywords: gender, gender equality, gender legislation, positive action, gender component of political culture, gender stereotype, gender political education.